

нотні взаємини. Монографія. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2004. – 256 с.; Піскун В. Освіта українського зарубіжжя: питання взаємокультурного проникнення в країнах проживання // Рідні джерела. – 2001. – С. 1–2; її ж: Освіта як формовив українських національних інтересів. У майбутнє – в ім'я України! (Матеріали III Всесвітнього форуму українців 18–20 серпня 2001 року). – К., 2001. – С. 115–118. ⁶У 2009 р. Л. В. Божук захистила кандидатську дисертацію на тему «Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід». ⁷Український світ. Методичні розробки для вчителів недільних шкіл українського зарубіжжя із вивчення українського алфавіту / Навч. посібник. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. – 104 с. ⁸Ціпка А. В., Піскун В. М., Шербатюк О. В., Воропаєва Т. С., Сергійчук В. І. Пізнаємо Україну. Узнаємо Україну. Discover Ukraine. Посібник для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя. – К.: МП «Леся», 2007. – 172 с. ⁹Україна – Туреччина: минуле, сучасне, майбутнє // Збірник наукових праць. – Упорядник: Туранли Ф. Г. – К.: «Денб», 2004. ¹⁰Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – 399 с. Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – 358 с.; Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2003. – 245 с.; Піскун В. М.,

Ціпка А. В., Шербатюк О. В. та ін. Українство у світі: традиційність культури та спільнотні взаємини. Монографія. – К.: ЗАТ, «Нічлава», 2004. – 240 с. та ін. ¹¹Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій: Зб. наук. пр. за результатами міжн. наук. конф. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007; Українознавчий альманах. Український образ світу: особливості у світовому контексті: матеріали Всеукр. наук. конф., 30 жовтня 2008 р. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – Вип. 1. – 220 с. ¹²Див.: наприклад: Піскун В. Українська політична еміграція і голодомори / Три голодомори в Україні в ХХ ст.: погляд із сьогодення. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2003. – С. 252–268; Матеріали для проведення Вечора пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні / Підбір та упорядкування матеріалу Валентина Піскун, Ірина Пасько. – К.: Академія керівних кадрів культури, 2007. – 24 с.; Піскун Валентина, Шептицька Тетяна. Круглий стіл «Голодомор 1932–1933 років: наслідки трагедії та усвідомлення його сучасним українством» // Український історик. – 2008. – № 3–4. – С. 359–365; Кирик Л., Конопка Н. Бібліографічний огляд книжок, присвячених голодомору 1932–1933 років // Там само. – С. 349–352.

Ірина Грабовська

ЗАКОН ПРО ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ – КРОК УКРАЇНИ ДО ЦИВІЛІЗОВАНОЇ ЄВРОПИ (до 5-річчя прийняття Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»)

До абеткових істин цивілізованого світу належить і твердження про те, що рівень свободи жінки є справжнім мірилом рівня свободи суспільства. «У системі відносин жінка-чоловік, що є базовими в усій системі соціальних відносин, особливо в нерівному становищі перебуває жінка. Така ситуація є характерною майже для всіх, навіть розвинених країн. Але причини такого становища є специфічними для кожної країни... В Україні такі диспропорції є одними з найбільших у Європі»¹.

Прагнення України долучитись до сім'ї цивілізованих країн сучасної Європи передбачає серед іншого і утвердження на її теренах принципів гендерної рівності та рівноправності, формування гендерно збалансованого суспільства, в перспективі – паритетної демократії.

Українською державою за часи незалежності було зроблено чимало кроків у напрямку подолання гендерних дисбалансів у суспільному житті, вирівнюванні поля можливостей для повноцінної самореалізації всіх громадян України – жінок та чоловіків. До таких реальних досягнень періоду незалежності можна з повним правом зарахувати прийняття та вступ у дію Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»², п'ять років від часу прийняття якого виповнюється у 2010 році.

П'ять років – це занадто мало, щоб говорити про радикальні зміни на краще у суспільному житті у плані досягнення реальної рівності між чоловіками та жінками, подолання всіх форм дискримінації за статевою ознакою, знищення такого ганебного явища, як насилля в українських сім'ях та торгівля

людьми, подолання фемінізації бідності в країні. І в той же час, п'ять років – це досить значущий відтинок суспільного часу, щоб реально оцінити тенденції та зрушення, простимульовані таким, можна стверджувати з повним правом, неординарним законодавчим актом, який вперше в історії країни задекларував готовність спільноти забезпечити рівні права для всіх її громадян, незалежно від статі.

Історія прийняття цього закону не була простою. Вона налічує шість попередніх років дискусій та непорозумінь, що виникали як в суспільстві, так і у Верховній Раді України з приводу доцільності прийняття загалом такого законодавчого акту для української держави. «Прийняття Закону, – зауважує керівник Програми рівних можливостей ПРООН в Україні п. Лариса Кобелянська, – не припинило цієї суспільної дискусії, а ні щодо його доцільності, а ні щодо самого змісту рівності, рівних прав і можливостей. Варто визнати, що проведення такої дискусії пішло на користь і суспільству, і тим, хто від його імені виконує представницькі функції. Принаймні, відвертого ігнорування гендерної складової і у політикумі, і у суспільстві стає менше»³.

А між тим, прийняття закону про гендерну рівність стало одним із найвагоміших кроків української держави у напрямку виконання взятих на себе перед світовим співтовариством зобов'язань на шляху до гендерно паритетного суспільства. Україна підписала цілий ряд міжнародних документів, спрямованих на утвердження рівних прав жінок та чоловіків. Це, зокрема, «Загальна декларація прав людини» (1948); Міжнародні пакти про громадянські і політичні та економічні, соціальні і культурні права (1966); Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) та Факультативний протокол до неї (1999); Декларація ООН про соціальний прогрес (Копенгаген, 1995); Декларація та Платформа дій, прийняті на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995); Політична декларація й Підсумковий документ «Подальші заходи» й ініціативи щодо здійснення Пекінської декларації і «Платформи дій», прийняті на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН з порядком денним «Жінки у 2000 році: рівність між жінками і чоловіками. Розвиток і мир у XXI столітті»; «Декларація глав держав і урядів», прийнята на Саміті Тисячоліття (2000); «Європейська соціальна хартія Ради Європи»

і переглянута нею «Європейська соціальна хартія» та інш., а також документи, прийняті Україною для приведення внутрішньої ситуації у відповідність до цих міжнародних актів.

І нарешті, Україна разом зі 192 країнами світу у 2000 році приєдналась до документу «Цілі розвитку тисячоліття», прийнятого на Саміті Тисячоліття ООН. Серед визначених цим документом глобальних цілей, які стоять перед людством, таких як подолання бідності та запобігання поширенню інфекційних хвороб та ВІЛ-інфекції, захист материнства та зменшення дитячої смертності, гармонізація довілля, є і вимога досягнення до 2015 року рівності жінок та чоловіків. Сьогодні перед Україною стоїть зокрема і завдання досягти гендерно-збалансованого представництва жінок і чоловіків у законодавчій та вищій виконавчій владі.

Україна, як країна-підписант визнала наступні основні підходи для кореляції внутрішньо демократичних процесів із сучасними демократичними принципами європейського існування:

- рівність жінок і чоловіків нерозривно взаємопов'язана з оцінкою соціального прогресу, розвитку і миру;

- пріоритетність гендерної проблематики як цілі для людства (серед 6 пріоритетів у політиці світове співтовариство розглядає права рівності поряд з такими пріоритетами як бідність, боротьба із СНІДом, екологія і мир, захист материнства та зниження дитячої смертності);

- рівність жінок та дівчаток є невід'ємною і неподільною складовою частиною загальних прав людини, і повинні захищатися на всіх стадіях життєвого циклу – в дитинстві, юності, дорослому і похилому віці;

- ліквідація всіх форм дискримінації за ознакою статі є першочерговою ціллю міжнародного співтовариства;

- рух за рівність чоловіків і жінок у всьому світі є одним з визначальних факторів сучасності;

- рівність можливостей для всіх людей має ключове значення для побудови справедливих демократичних суспільств у XXI ст.;

- рівність жінок і чоловіків є першорядною серед семи пріоритетних сфер і напрямків політики, визначених главами держав і урядів світу на Саміті Тисячоліття в документі «Цілі тисячоліття» (вересень 2000 р.), а саме: рівність жінок і чоловіків; навколишнє середовище; розвиток сільських районів; розвиток міст; система охорони здо-

ров'я; освіта і наука; технічна та інноваційна діяльність;

- рівність жінок і чоловіків є фундаментальною цінністю Третього Тисячоліття наряду зі свободою, справедливістю, толерантністю;

- головна відповідальність в країнах за здійснення зобов'язань з питань рівності статей лежить на їх урядах;

- гендерна проблематика є центральним елементом всіх стратегій і програм;

- інтегрування гендерної складової в усі стратегії та програми є необхідним тощо.

Вказані вище основні підходи у сфері гендерних перетворень в українському суспільстві відповідають характеру змін, що відбулися в реальних соціо-статевих відносинах планетарного масштабу, і тим потребам, згідно з якими сучасне суспільство моделює і проектує своє майбутнє. Соціальна справедливість на рівні сучасної європейської цивілізації розуміється значно глибше й ширше, не зводяться фактично до отримання соціальної допомоги. Вона формується й у сфері духовного життя європейських націй і саме тут варто шукати витоки реальної сучасної соціальної справедливості.

Не можна не звернути увагу і ще на один аспект даної проблеми – протистояння сучасному тероризмові, зокрема і в основному мусульманському, який став воістину прокляттям ХХ-ХХІ століть, – найсерйозніші сучасні аналітики абсолютно справедливо ставлять у пряму залежність від утвердження свободи і рівності між жінками та чоловіками у всьому світі. А щодо європейської цивілізації, як вважає один із найцікавіших російських аналітиків Андрій Піонтковський, то зупинити розростання сучасного варварства на європейську духовну територію можливо лише утверджуючи дві основні її цінності: свободу думки та свободу жінки.

«Підписавши всі найважливіші міжнародні документи щодо утвердження гендерної рівності, Україна тим самим взяла на себе зобов'язання гарантувати рівне для жінок і чоловіків право користування всіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими й політичними правами. Ці зобов'язання розглядаються в Україні не лише як частина міжнародних зобов'язань держави перед світовим співтовариством, але в першу чергу як обов'язок перед власними громадянами. Підтримка українським суспільством прагнення до утвердження рівності жінок і чоловіків свідчить про наявність в

Україні великого гендерного потенціалу як джерела національного, державного і громадського розвитку»⁴, – зазначають експерти.

Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» вступив у силу з 1 січня 2006 року. Основні положення закону містять такі норми, як рівність та рівноправність жінок та чоловіків у всіх сферах політичного, соціального, економічного та культурного життя країни, покарання за дискримінацію за статевою ознакою. Закон також зобов'язує політичні партії, виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України забезпечити адекватне представництво жінок та чоловіків у виборчих списках. Ним забороняється відмовляти у прийнятті на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування за статевою ознакою, роботодавцям забороняється, за окремими винятками, в оголошеннях про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам. Цим документом декларується готовність держави побудувати гендерно збалансоване суспільство на своїх теренах в найближчій перспективі. Даний правовий акт, спрямований на реалізацію принципу гендерної рівності в житті країни, на сьогодні є одним із краших в Європі. За міжнародними стандартами мінімальним представництвом однієї зі статей, яке дає підстави відносити країну до держав з усталеною демократичною системою, вважається 10-відсоткове. А гендерно збалансованим вважається співвідношення 30:70 представників тієї чи іншої статі.

Звичайно із плином часу деякі положення закону будуть вдосконалюватись і змінюватись. Адже «можна говорити про те, що у свій час Закон «Про рівні права і можливості жінок та чоловіків» був прийнятий як певний компроміс між тими, хто хотів бачити його більш наближеним до європейських стандартів, і тими, хто не хотів або взагалі нічого, або, як максимум, погоджувався на декларативне фіксування «намірів»⁵. Та й життя не стоїть на місці, висувуючи вимоги до спільноти у плані утвердження реальної справедливості. Перед українським суспільством виникають все нові й нові цілі, зокрема і в царині завдань побудови паритетної демократії.

Однією із особливостей сучасного моменту політичного розвитку України є те, що саме сьогодні гостро поставлена проблема рівності як справедливості для жінок та чоловіків у вітчизняній законодавчій сфері. Закон про гендерну рівність – необхідний крок

у напрямку формування принципово нового напрямку внутрішньої політики незалежної держави – гендерного. Завдяки введенню цього закону в дію та прийняттю цілого ряду документів, спрямованих на вироблення механізмів його реалізації, а також створенню спеціального підкомітету з гендерної політики в межах Комітетів Верховної Ради України можна з повним правом говорити про утвердження принципово нового напрямку політичної діяльності української держави.

Становлення в перспективі паритетного суспільства на теренах України через введення гендерного компоненту в політику країни є необхідною відповіддю на ряд викликів, які поставила історія перед постколоніальним українським суспільством. Аналізуючи стан співвіднесення практичного та теоретичного рівня розвитку паритетної демократії в країні як демократії справді європейського рівня, варто відзначити, що цей процес простимулював розвиток наукових досліджень, що звертаються до самої історії становлення ідеї міжстатевої рівності та рівноправності, щоб відповісти на запитання, чи є ці ідеї органічними для української дійсності, чи вони і справді накинени нам Заходом і є лише євромаскою, як стверджують супротивники гендерної рівності в Україні.

Коли ж вести мову про Україну, яка хоче не просто знаходити спільну мову з європейськими сусідами, а ще й має євроінтеграційні прагнення, потрібно розуміти, що аби «...бути нині «по-справжньому» демократичним, потрібно бути «гендерно прогресивним». Рано чи пізно нам теж... доведеться визначитись із гендерним вибором, тож вже нині варто замислитись над його оптимальними і несупротивними демократії формами»⁶. Ідея європейськості у сучасній Україні стала певним мірилом геополітичного та геокультурного вибору, уособленням її прозахідного цивілізаційного вектору, усвідомленням власних коренів, поверненням самоідентичності і орієнтиром на «культурний рівень життя». У плані державотворчих процесів – орієнтацією на сучасну цивілізовану європейську правову демократичну державу. «Формування паритетної демократії за вимогами ООН, ЄС, ОБСЄ є обов'язковою умовою входження до європейської співдружності. Звичайно, коли мати на увазі, що європейськість України – не просто політичне гасло, виставлене на потребу моменту, не лише «політична мода», а невід'ємна складова тих

проблем українського суспільства, вирішення яких бере на себе певна політична сила...»⁷.

Оскільки найвагомим результатом у сфері формування гендерно збалансованого суспільства за останні роки було прийняття Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», то і робота експертів концентрується сьогодні довкола обговорення результатів п'ятирічної дії цього закону в суспільному просторі країни.

Відповідальність за виконання закону покладено на Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Величезного значення у забезпеченні неформального ставлення суспільства до виписаних в законі норм поведінки громадян набувають засоби масової інформації. Про вагомість їх дії у напрямку виконання завдань освіти та просвіти населення у плані гендерної рівності та рівноправності йдеться і у ряді статей закону. Вочевидь перспективним сьогодні є проведення національної інформаційно-просвітницької кампанії «Україна-2015», присвяченої аналізу реальних здобутків України на шляху виконання підписаної нею Декларації ООН «Цілі тисячоліття» та Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у галузі становлення суспільства гендерної рівності і продовження цієї практики в майбутньому. У цьому плані необхідним є розвиток в Україні соціальної реклами, зокрема спрямованої на подолання насильства в сім'ї. Неприпустимим є і поширення сексизму у засобах масової інформації, що, на жаль, має місце в нашому житті.

Сьогодні активно розвивається такий напрямок діяльності з виконання закону, як гендерна експертиза законопроектів, які подаються у ВРУ та українського законодавства загалом. Зокрема, внесена поправка до закону про догляд за дитиною, хворою на СНІД. Якщо раніше пільги для такої категорії громадян поширювались лише на матерів, то тепер батько і мати матимуть рівні права у догляді за дитиною, зокрема, не лише мати, але і батько матимуть рівні права при отриманні відпустки у зручний для них час. Завданням гендерної експертизи є моніторинг законодавства у відповідності до принципу гендерної рівності та справедливості.

Таким чином Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» пройшов нелегкий шлях від повного нерозуміння та некомпетентності в гендерній проблематиці перших зібрань ВРУ, до Указу Президента В. Ющенка «Про забез-

печення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та прийняття закону Верховною радою України у 2005 році. Сьогодні експерти наголошують, що в цьому законі вперше в історії країни дається механізм виконання зобов'язань України із зазначеного пункту «Цілей тисячоліття». При цьому із усіх існуючих на сьогодні в країнах світу подібних законів, український належить до найбільш виважених. Завдяки реалізації передбачених законом дій, ми можемо стверджувати, що і в Україні є сьогодні гендерна державна політика, яка потребує активної підтримки та популяризації як представниками четвертої влади, так і широкою громадськістю. Без професійного залучення представників громадськості до вирішення завдань, визначених Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», цей закон так і залишиться історичним, але малодієвим документом, замість того, щоб сприяти європеїзації українського суспільства та його модернізації.

Сьогодні варто розглядати гендерну проблему як проблему саме світового рівня, як то є в цивілізованих країнах світу, і як, власне, і декларується в документі «Цілі тисячоліття», інакше світова громадськість, як і ЄС, не сприйматимуть нашу країну всерйоз. За роки української незалежності гендеристика «подолала» величезний шлях – від повного нерозуміння та несприйняття до створення наукових гендерних центрів та введення гендерних кроссекторальних досліджень в комплекс наукових досліджень, виникнення

спецкурсів в системі соціогуманітарної освіти з перспективою перетворення їх у нормативні освітні курси у відповідності до завдань існуючої на сьогодні «Державної програми гендерних перетворень в Україні» та «Закону про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків». Проте, попри приведення до європейських норм українське законодавство з гендерних питань, у сфері формування механізмів дієвого втілення норм гендерної демократії в життя українське суспільство занадто відстає від розвинених країн Заходу. В тому числі і у сфері формування розвиненого громадянського суспільства, яке просто неможливо сьогодні уявити поза утвердженням рівності всіх громадян. Отже, сьогодні імплементація гендеру у всі сфери життя суспільства може розглядатися як один із шляхів подолання його «недоевропейськості».

¹Кобелянська Л., Мельник Т. Час обирати жінок / Л. Кобелянська, Т. Мельник. – К., 2006. – С. 5. ²Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=18&user=1261644711649356> ³Пошуки гендерної паритетності: український контекст: Монографія. – Ніжин, 2007. – С. 61. ⁴Колос Л. Шляхи формування гендерної політики в Україні / Л. Колос // Нормативно-методичні основи гендерних перетворень / Київ. Школа Рівних Можливостей. – К., 2004. – С. 10. ⁵Пошуки гендерної паритетності: український контекст: Монографія. – Ніжин, 2007. – С. 62. ⁶Про рівність статей. Збірник. – К., 2007. – С. 403. ⁷Грабовська І., Кобелянська Л. ladies first: Феномен жіночого політичного лідерства в Україні / І. Грабовська, Л. Кобелянська. – К., 2007. – С. 115.